

Normatívne ekonomické myšlienky predstaviteľov utopického socializmu a K. H. Marxa

Normative economic thoughts of the representatives of the utopian socialism and K. H. Marx

Abstrakt

Približne od prvej polovice 19. storočia sa čoraz viac formujú v ekonomickom myslení nové myšlienkové prúdy, ktoré znamenajú názorový rozkol ekonomických koncepcií. K týmto názorovým prúdom patrí utopický a vedecký socializmus, politická ekonómia, nemecká historická škola a marginalistická koncepcia. Príspevok sa venuje v krátkosti štyrom dôležitým predstaviteľom utopického socializmu (K. H. Marx, F. M. C. Fourier, H. Saint-Simon, R. Owen) a ich teoretickým etickým a ekonomickým koncepciám transformácie vtedajšej spoločnosti, v ktorej sa kapitalizmus ešte len rozvíjal, a preto prinášal zrejme viac negatívnych stránok ako pozitívnych.

Kľúčové slová

Etika, K. H. Marx, F. M. C. Fourier, H. Saint-Simon, R. Owen

Abstract

Roughly since the first half of the 19th century, there is increasingly shaping the new economic thoughts, which mean a split of economic concept opinions - utopian and scientific socialism, political economy, the German historical school and marginalistic approach. The article discusses briefly about four important representative of utopian socialism (K.H. Marx, F. Fourier, H. Saint-Simon, R. Owen) and their theoretical ethical and economic transformation plan for society, where the capitalism has been just to develop, and therefore had capitalism more negative aspects than the positive ones.

Keywords

Ethics, K. H. Marx, F. M. C. Fourier, H. Saint-Simon, R. Owen

Príspevok je spracovaný v rámci projektu OP VaV s názvom *Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí* (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ.

Úvod

Okrem vzostupu výroby a nástupu novej technologickej vlny priniesla priemyselná revolúcia aj sociálnu neistotu a biedu u mnohých ľudí, hlavne v ostrovnej i kontinentálnej západnej Európe. Preto bolo prirodzené, že sa ozývali čoraz častejšie myšlienky po zmene.

Nelichotivá situácia robotníkov mala za následok vznik učenia utopického socializmu, ktoré bolo založené na myšlienkach o povinnej práci, rozdeľovaní na základe rovnosti a spoločného majetku. Príčinou zla a nespravodlivosti bolo podľa nich súkromné vlastníctvo, ktoré malo byť odstránené.

Hlavnými predstaviteľmi raného utopického socializmu boli v Taliansku Thomas Campanella (1568 – 1639), vo Francúzsku Jean Meslier (1664 – 1729), Gabriel Bonnot de Mably (1709 – 1785), Etienne-Gabriel Morelly (1717-?), v Anglicku Thomas More (1478 – 1535) a vyvrcholenie utopického socializmu predstavovali H. S. Simon, F. Fourier či R. Owen, na ktorých nadviazal K. H. Marx.

1 F. Fourier, H. Saint – Simon, R. Owen, K. H. Marx

Francois Marie Charles Fourier (1772 – 1837) sám seba považoval za vyvoleného proroka, ktorý mal zmeniť spoločnosť. Človeka považoval za dobrého, zlým ho robia len spoločenské podmienky. Pozornosť treba teda upriamiť nie na človeka, no na zmenu spoločenského poriadku, ktorého hybnou silou a celkovým zlom bol obchod. Spôsob uskutočnenia tejto zmeny by malo prebehnúť nenásilnou cestou. Zasadzoval sa za vytvorenie takej spoločnosti, ktorej základ by bol tvorený tzv. falangami. Falanga mala byť spoločenská jednotka, akási komunita, ktorá by mala charakter sociálny i hospodársky. Bola by riadená pravidlami, s ktorými by každý súhlasil, no na druhej strane by si jej fungovanie vyžadovalo slobodu a rovnosť. Fourier neodmietal súkromné vlastníctvo.

Rovnako ako Sismondi, aj Fourier videl sociálny problém vtedajšieho kapitalizmu v nadvýrobe. Presadzoval všeobecné právo na prácu, ktoré malo byť súčasťou spoločenskej a hospodárskej harmónie.

Henri de Saint-Simon (1760 – 1825) videl myšlienku hybnej sily historického pokroku v morálke, náboženstve, filozofii a v rozvoji vedeckého poznania. Dejiny sa podľa neho vyvíjajú v troch etapách: teologickej, metafyzickej a pozitívnej. Teologická sa vyznačovala vládou náboženstva, metafyzická filozofiou bytia. Pozitívna etapa bude konečná, založená na vede a priemysle. V nej bude mať každý právo pracovať na základe svojich schopností.

Domnieval sa, že (ekonomická) sloboda vedie ku anarchii vo výrobe, preto požadoval novú organizáciu výroby, ktorá by zamedzila konkurencii a protikladným záujmom.

Charakter človeka je podľa **Roberta Owena** (1771 – 1858) determinovaný vonkajšími podmienkami, zlo má pôvod v inštitucionálnom usporiadaní spoločnosti. Prostriedok zmeny spoločnosti videl v rozume a vzdelaní.

V roku 1800 sa stal riaditeľom bavlnárskeho podniku v škótskom New Larnacku. Ako továrenský podnikateľ sa staral o zlepšovanie pracovných i životných podmienok svojich pracovníkov: „Skrátil pracovný deň na 10,5 hodiny, zatiaľ čo inde bol v tom čase 13-14 hodín; počas krízy vyplácal robotníkom plnú mzdu, aj keď podnik nepracoval; zriadil vzornú školu pre deti a prvý na svete zaviedol detské jasle.“¹ Taktiež bojoval za obmedzenie práce mladistvých a za zákaz detskej práce.

Neskôr odišiel do Spojených štátov a v roku 1824 založil komunitu New Harmony (Nová harmónia), kde bolo všetko spoločným majetkom. Projekt Novej Harmónie bol však neúspešný, preto sa vrátil domov; v roku 1836 vydal dielo *Kniha o novom morálnom svete*, v ktorom príčinu vtedajšieho zlého stavu spoločnosti prisudzuje nevedomostiam ľudí.

Fourier, Saint-Simon ani Owen nepovažovali súkromné vlastníctvo za škodlivé a zmena organizácie výroby, resp. spoločnosti by sa podľa nich mala uskutočniť nenásilnou formou.

Na myšlienky utopického socializmu nadväzoval so zmesou filozofickej, sociologickej a ekonomickej analýzy nemecký filozof **Karl Heinrich Marx** (1818 – 1883). Jeho myslenie o spoločnosti má tri základné, vzájomne súvisiace zložky:

- a) systematickú filozofiu,

¹ Heretik, Š.: *Náčrt dejín politickej ekonómie*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1958, s. 246.

- b) ekonomickú teóriu a
- c) etiku.²

Spočiatku sa Marx domnieval, že najväčšou hrozbou, ilúziou a „ópiom ľudstva“ je náboženstvo, no neskôr dospel k presvedčeniu, že je ním vtedajší existujúci ekonomický systém.

Marxova teória nadhodnoty vychádzala z hodnoty tovaru, ktorú vyjadroval vzťahom:

$$H = c + v + m,$$

kde: H – hodnota tovaru,

c – časť hodnoty premenenej na konštantný kapitál, resp. „stará“ hodnota, vytvorená minulou prácou (hodnota budov, strojov, zariadení, ktoré sa pri výrobe opotrebovávajú a tým sa ich hodnota „prenáša“ na vyrobené statky),

v + m – „nová“ hodnota, vytváraná súčasnou prácou, kde:

v – časť hodnoty premenená na variabilný kapitál = hodnota pracovnej sily (mzdy pracovníkov),

m – nadhodnota (zisky kapitalistov).

Podľa jeho teórie nadhodnoty, robotníci sú pod existenčným tlakom nútení kapitalistom predávať svoju „pracovnú silu“, ktorú chápe ako určitý druh statku, a to za mzdu, ktorá odpovedá hodnote pracovnej sily. Ich práca však vytvára pre kapitalistov hodnotu vyššiu, ako je hodnota pracovnej sily. Rozdiel predstavuje nezaplatenú „nadčasovú“ prácu, čiže nadhodnotu, ktorá zostáva kapitalistovi. Iný cieľ podnikania ako cieľ dosiahnuť nadhodnoty Marx u kapitalistov nevidí, a tento cieľ predstavuje podľa neho hybnú silu činnosti kapitalistov a kapitalizmu.

V *Ekonomicko-filozofických spisoch* (1844) Marx konštatuje, že v dielach klasikov politickej ekonómie zmizol človek a ostali len vzťahy medzi vecami. Obyčajný ľud sa stáva v rukách zamestnávateľov tovarom a je odcudzený vlastnej ľudskosti. To sa prejavuje degradáciou ľudskej dôstojnosti, ochudobnením všetkých jeho ľudských potrieb na mieru, ktorá je dokonca horšia ako u zvierat. Obyčajný človek je zbavený akýchkoľvek životných radostí a v konečnom dôsledku dochádza k jeho zničeniu.

Podľa Marxa je odcudzenie robotníka založené priamo na samých ekonomických zákonoch kapitalizmu. Robotníková existencia sa redukuje na existenciu akéhokoľvek iného

² Raeper, W., Smith, L.: *Myslenie západnej civilizácie*. Bratislava : Porta libri, 1998, s. 182.

tovaru. Zvýšenie mzdy vedie k prepracovanosti robotníkov, pretože čím viac si chcú zarobiť, tým viac svojho voľného času musia obetovať. Zbavujú sa tak akejkol'vek slobody a konajú otrocké práce v službe ziskuchtivosti, a tým si postupne ničia a skracujú život. Pre robotníka sa jeho vlastná práca čoraz väčšmi stáva akoby cudzím vlastníctvom a prostriedky jeho existencie a činnosti sa čoraz väčšmi sústreďujú do cudzích rúk. Deľbou práce a rozvojom strojovej výroby sa človek čoraz viacej dostáva do postavenia stroja. Stáva sa závislejším od výkyvov trhu, využitia kapitálu i nálady bohatej vrstvy. Tým, že človek upadol do postavenia stroja, stáva sa stroj jeho konkurentom. Zatiaľ čo deľba práce zvyšuje produktivitu práce a obohacuje spoločnosť ako celok, robotník je zbadačovaný na úroveň neživého stroja, a preto aj v bohatstve spoločnosti môže zažívať robotník trvalú biedu. Politická ekonómia si nevšíma človeka v čase, keď nepracuje, pozná ho len ako „ťažný dobytok“, obmedzený na najnevyhnutnejšie životné potreby.

Záver

Utopickí socialisti (predovšetkým F. Fourier, H. Saint – Simon, R. Owen, K. H. Marx) sa snažili vo svojich hlavne teoretických koncepciách vytvoriť spravodlivejšiu a zmysluplnejšiu spoločnosť. Ich túžba pochádzala z negatívneho dopadu na obyvateľstvo rodiaceho sa kapitalizmu, dôležité miesto v utopickom socializme mali práca a súkromné vlastníctvo. Najznámejším dielom K. H. Marxa je *Kapitál*, my sme sa v krátkosti venovali aj myšlienkam v diele *Ekonomicko-filozofické spisy*. V tomto diele okrem iného používa Marx pojem odcudzená práca, v ktorej robotník vytvára bohatstvo, no tým na druhej strane vytvára pre seba čoraz väčšie zbadačenie a odcudzenie. Robotník chudobnie tým viac, čím väčšie bohatstvo produkuje, čím väčšmi sa jeho výroba rozrastá. Čím viac robotník vyrába, tým sa stáva lacnejším tovarom. So zhodnocovaním sveta vecí sa priamo úmerne znehodnocuje svet ľudí.

Použitá literatúra

1. HERETIK, Š.: Náčrt dejín politickej ekonómie. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1958, 313 s.
2. HOLMAN, R. a kol.: Dejiny ekonomického myšlení (3. vydání). Praha : C. H. Beck, 2005. 539 s. ISBN 80-7179-380-9.

3. LISÝ, J. a kol.: Dejiny ekonomických teórií. Bratislava : Elita, 2002. 393 s. ISBN 80-89047-60-2.
4. POPELOVÁ, J.: Etika (Dejiny etických teórií). Bratislava : Pravda, 1981. 439 s.
5. RAEPER, W., SMITH, L.: Myslenie západnej civilizácie. Bratislava : Porta libri, 1998. 460 s. ISBN 80-967954-1-4.
6. VOLEJNÍKOVÁ, J.: Moderní kompendium ekonomických teorií : od antických zdrojů až po třetí tisíciletí. Praha : Profess Consulting, 2005. 378 s. ISBN 80-7259-020-0.

Kontakt:

Marián Vongrej, Ing., PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
marian.vongrej@euba.sk